

СОЦІАЛЬНІ ТА ЛЮДСЬКІ СКЛАДОВІ СТІЙКОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Узагальнено теоретичні підходи до аналізу змісту та факторів стійкої міжнародної конкурентоспроможності. Розкриті соціальні і людські фактори стійкої конкурентоспроможності в сучасних умовах. Визначено роль людського ресурсу стійкої міжнародної конкурентоспроможності.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, стійка конкурентоспроможність, соціальні фактори, людський ресурс, індекси конкурентоспроможності.

Економічні результати є основними показниками розвитку кожної країни та світового господарства. Економіка впливає на соціальний та людський прогрес, екологію, культуру, стійку демократію. В умовах сучасної глобальної нестабільності загострилися проблеми соціальних наслідків економічних процесів, суперечності між поточними та довгостроковими рішеннями.

Соціальними наслідками глобальної нестабільності та європейської рецесії є зростання рівня безробіття, посилення бідності та суспільних протестів. Глобальна нестабільність впливає на динаміку та структуру міжнародної трудової міграції, освіту та науку. Відбуваються зміни пріоритетів економічної і соціальної політики.

Конкурентні стратегії в сучасних умовах все більше передбачають використання людських та інноваційних ресурсів. Відбуваються зміни у національних та глобальних процесах формування та використання людського ресурсу, реформуванні ринків праці, соціальному розвитку. Це визначає актуальність визначення соціально-орієнтованої еволюції міжнародної конкурентоспроможності. Актуальним є виявлення соціальних і людських факторів стійкої конкурентоспроможності. Важливо оцінити вплив людського ресурсу, соціальних факторів та ефективної зайнятості на конкурентоспроможність на всіх рівнях економіки.

Дослідження міжнародної конкурентоспроможності здійснюються на рівнях продукту, корпорації, галузі та країни. Основними предметами сучасних досліджень є фактори, вимірювання та економічні результати конкурентоспроможності країн [4, 7].

Фактори, умови, економічна роль та суперечності міжнародної конкурентоздатності досліджувалися у наукових працях українських вчених В.Базилевича, Я.Базиліук, Я.Жаліла, Д.Лукьяненка, Є.П.анченка, А.Поручника, О.Шниркова, О.Швиданенко, Г.Філюк та інших. Зміст, форми та динаміка міжнародної конкурентоздатності на мікро- та макроекономічних рівнях аналізувалась у працях Левіна Р., Мотта М., Обстфельда М., Портера М., Стігліца Дж. та інших.

Класична економічна теорія пояснює міжнародну конкуренцію виходячи з абсолютних і відносних переваг у виробництві товарів. Зміст міжнародної конкурентоспроможності корпорації та країни, її фактори та економічні результати є предметом обговорення у науковій літературі. На наш погляд, зміст міжнародної

конкурентоздатності можна визначити як здатність корпорації, галузі та країни виробляти та реалізовувати продукти та послуги на національних і світових ринках на основі конкурентних переваг, спроможність забезпечити постійне зростання продуктивності праці на основі інновацій.

Одним з основних теоретичних підходів є концепція конкурентних переваг та теорія міжнародної конкурентоспроможності. Згідно М.Портера, конкурентоспроможність країни визначається чотирма групами економічних чинників 1) стратегія, структура та здатність фірм до суперництва; 2) умови факторів виробництва (наявність та якість); 3) умови попиту (характер та структура); 4) споріднені та підтримуючі галузі. На основі комбінації вказаних факторів можна визначити певну стадію розвитку економіки країни: базовану на факторах, інвестиційну, інноваційну та добробуту [11, С.545-553]. Такий підхід розвивається у напрямках: диференціації та пріоритетності факторів конкурентоспроможності, ролі інвестицій та інновацій у підвищенні конкурентоспроможності, методів вимірювання конкурентоспроможності, визначення її економічних результатів.

На основі аналізу підходів до змісту, факторів та вимірювання міжнародної конкурентоспроможності виявити сучасну еволюцію змісту конкурентоспроможності з урахуванням ролі соціальних і людських факторів, розкрити зміст стійкої конкурентоспроможності, визначити соціальні та людські виміри міжнародної стійкої конкурентоспроможності.

В умовах глобалізації, швидких технологічних та економічних змін відбувається інтенсифікація та ускладнення конкуренції на всіх рівнях. Водночас конкурентоспроможність стає все більш важливим імперативом економічної політики держав.

Визначення змісту міжнародної конкурентоспроможності лежить в основі розробки методів її вимірювання та удосконалення державної політики. Теорія міжнародної конкурентоспроможності М.Портера лежить в основі підходу до вимірювання, який можна назвати факторним. Згідно з цим підходом, відносні рівні розвитку факторів конкурентоспроможності лежать в основі її інтегрального індексу. На основі розвитку теоретичних підходів М. Портера Всесвітній економічний форум (ВЕФ) розробляє щорічне визначення індексів міжнародної конкурентоспроможності країн. В розвиток такого підходу експертами ВЕФ було розроблено Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), що відображає розвиток макроекономічних та мікроекономічних факторів конкурентоспроможності. Визначено "три основи" економічної конкурентоспроможності, що складаються із 12 індикаторів та становлять Глобальний індекс конкурентоспроможності. [7, с.4-12].

За підходом ВЕФ конкурентоспроможність країн визначається як сукупність інститутів, політики та факторів, що визначають рівень продуктивності у країні. Рівень продуктивності забезпечує необхідний рівень добробуту, який може досягнути країна [6, с.4]. Тому більш конкурентоспроможна країна на основі продуктивності може створити

умови для інвестицій, підвищення добробуту та соціального розвитку для своїх громадян. Цим визначається потенціал розвитку країни у довгостроковій перспективі.

Значення людських та соціальних факторів враховано в методиці ВЕФ шляхом визначення їх питомої ваги у індексі конкурентоспроможності. У доповіді про глобальну конкурентоспроможність ВЕФ використовуються такі вагові показники соціальних та інноваційних факторів:

Таблиця 1.

Питома вага соціальних факторів розвитку людського ресурсу у загальному індексу глобальної конкурентоздатності ВЕФ, %.

Стадія розвитку країни	Соціальні фактори Конкурентоспроможності	Питома вага в загальному індексі
На основі факторів виробництва	Здоров'я та початкова освіта	25
На основі ефективності	Вища освіта та тренінг	17
	Ефективність ринку праці	17

Джерело: складено за даними: [7, С.8].

Згідно звіту ВЕФ за 2012 рік за підсумковим індексом конкурентоздатності Україна займала 74 місце у глобальному рейтингу. При цьому інституційні, економічні та ринкові фактори конкурентоздатності мали значно нижчі показники. Так, за рівнем розвитку інституційних умов країна є на 132 місці у світі, за ефективністю товарних ринків – на 117 місці, досконалість умов ведення бізнесу – на 91 місці [7, С.17-20]. Показники соціальних факторів є значно вищими ніж підсумковий рейтинг конкурентоспроможності країни. Індекс охорони здоров'я та початкової освіти є на 62 місці в світі, ефективності ринку праці – на 62 місці [7, С.17-20]. Можна зробити висновок, що сучасні умови розвитку людського ресурсу в Україні є більш конкурентними у світових вимірах, ніж інституційні та економічні фактори. Це обумовлює необхідність проведення структурних реформ в інтересах розвитку та ефективного використання людського ресурсу, підвищення його внеску у стійкий економічний та соціальний розвиток.

Теоретичний та прикладний аналіз стійкої конкурентоспроможності є новим науковим підходом у розвитку теорії міжнародної конкуренції. Він є інтегративним за природою, оскільки базується на концептуальних положеннях та висновках досліджень соціально-економічного розвитку, стійкого розвитку, міжнародної конкурентоспроможності, людського розвитку, міжнародної економічної політики та інших. Водночас це напрямок є інтегративним та міждисциплінарним, оскільки враховує підходи та висновки інших наук, в тому числі інституціональної теорії, політології, соціології, соціальної психології, екології та інших.

Аналіз еволюції теоретичних підходів до проблем стійкого розвитку від Т.Мальтуса та Д.Рікардо до кінця ХХ сторіччя міститься, зокрема, в працях Д.Мєбраті [10]. Дж. Стігліц, А.Сен, Дж.Футозі всебічно обґрунтували підходи до вимірювання результативності економічного розвитку поза межами ринкових підходів, з позицій стійкого розвитку [12]. В

дослідженні А.Берга та Дж.Остри обґрунтовано необхідність врахування соціальних факторів, подолання економічної нерівності для забезпечення стійкого розвитку [6]. Дослідження А.Гріна, Дж.Престона, Г.Джанмаат розкривають взаємозв'язок освіти, досягнення рівності та соціальної взаємодії в контексті стійкого розвитку [9].

Сучасна глобальна нестабільність визначає потребу удосконалення стратегій конкурентоспроможності національних економік в напрямку посилення соціальних підходів. Конкурентоспроможність в сучасних умовах повинна спиратися на системну взаємодію економічних та інституційних основ з людськими, соціальними та інноваційними факторами. Підвищення якості людського ресурсу, ефективної зайнятості, соціальні умови стають джерелами конкурентоздатності розвинутих країн та зростаючих економік.

Формування людського ресурсу відбувається за рахунок та в межах окремих країн. Людський ресурс, якість робочої сили та соціальні умови життєдіяльності впливають на формування конкурентоздатності національних економік. Водночас стрімко наростає інтернаціоналізація застосування людського ресурсу. Наявність та якість людського ресурсу відіграє суттєву роль у транскордонному переміщенні виробництва, формуванні глобальних ланцюгів створення вартості транснаціональних корпорацій.

Відбувається інтернаціоналізація формування та використання людського ресурсу в різних за рівнем конкурентоздатності країнах. Якість та вартість робочої сили відіграють суттєву роль у міжнародному розміщенні виробництва. Зростає міжнародна міграція робочої сили, мобільність людей за професійними мотивами. Поширення сучасних виробничих та інформаційних технологій спонукає до міжнародного поширення стандартів освіти, кваліфікації, якості праці.

Імператив стійкого економічного зростання спирається на розуміння обмеженості існуючих економічних політик, потреби врахування екологічних та соціальних факторів і наслідків господарської діяльності.

Наукові дослідження людського ресурсу, сталого розвитку, соціального прогресу базуються на економіці та одночасно є міждисциплінарними. Зокрема, дослідження та аналітичні оцінки Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) все більше спрямовані на виявлення взаємодії ресурсних, інвестиційних, інноваційних, людських, соціальних та інших факторів конкурентоздатності. Стійка конкурентоспроможність переносить акценти, по-перше, на якість економічного зростання, по-друге, на двосторонню взаємодію економіки та екологічних і соціальних процесів, по-третє, на підтримання довготривалого балансу економіки та соціальної стабільності.

Підхід до вимірювання стійкої конкурентоспроможності сформовано дослідниками ВЕФ. Він полягає у визначенні екологічних та соціальних складових конкурентоспроможності та доповнення її вимірювання інтегрального індексу відповідними показниками. На основі концепції стійкої конкурентоспроможності ВЕФ сформував більш комплексний вимірник, який названо "стійкісно-адаптований індекс глобальної конкурентоспроможності" (Sustainability-Adjusted Global Competitiveness Index – GCI). Він відображає "набір інституцій, політик і факторів, що дають змогу

підтримувати продуктивність нації протягом тривалого періоду за умов підтримання соціальної та екологічної стійкості" [7, С.52-53]. Цей індекс відображає здатність країн підтримувати не тільки кількісне зростання економіки, але і її соціальну стійкість та екологічну безпечність.

Стійкісно-адаптований індекс конкурентоспроможності спирається на дві опори. Опора екологічної стійкості визначає "набір інституцій, політик і факторів, що забезпечують ефективне управління ресурсами для досягнення добробуту нинішнього та майбутніх поколінь" [7, С.53]. Такий підхід включає раціональне використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища.

Основною є опора соціальної стійкості, що вимірює "набір інституцій, політик і факторів, що дають змогу всім членам суспільства отримувати найбільш можливі охорону здоров'я, участь і безпеку та максимізувати їх потенціал внеску та винагород від економічного благополуччя країни, в якій вони живуть" [7, С.53]. Таким чином, опора соціальної стійкості прямо пов'язує якість розвитку людського ресурсу та соціальну активність з максимально ефективним його використанням в інтересах кожного члена суспільства.

Таблиця 2.

Стійкісно-адаптований індекс конкурентоспроможності ВЕФ: опора соціальної стійкості

Базові потреби	Вразливість до шоків	Соціальна згуртованість
Доступ до санітарних послуг	Вразливість безробіття	Індекс Джіні
Доступ до якісної питної води	Масштаб неформальної економіки	Соціальна мобільність
Доступ до охорони здоров'я	Соціальний захист	Молодіжне безробіття

Складено за даними: [7, С.53-55]

Складові опори соціальної стійкості характеризують умови реалізації потенціалу людини та суспільства для забезпечення стабільної конкурентоспроможності. Врахування соціальних і людських факторів відображено у соціально стійкісно-адаптованому індексі конкурентоспроможності (Social Sustainable-Adjusted Competitiveness Index), В силу наявності інформації такий індекс розраховується ВЕФ для меншої кількості країн, ніж глобальний індекс конкурентоспроможності.

Таблиця 3.

Соціально стійкісно-адаптований індекс конкурентоспроможності за даними ВЕФ, 2012 рік.

Країна	Соціально стійкісно-адаптований індекс конкурентоспроможності
Україна	4,04
Естонія	4,82
Латвія	4,55
Литва	4,52
Казахстан	4,53
Росія	4,09
Азербайджан	4,08
Молдова	3,75
Вірменія	3,58

Складено за даними: [8, С.57-58]

Індекси соціально стійкісно-адаптованого індексу конкурентоспроможності у групі пост-радянських країн свідчать про значно високий рівень тих, хто стали членами ЄС та запровадили його стандарти у всіх сферах. Це є вагомим аргументом на користь євроінтеграційної стратегії України, необхідності підписання та реалізації угоди про асоціацію з ЄС.

Розвиток досліджень стійкої конкурентоспроможності має теоретичне та прикладне значення. З теоретичного боку це повинно поглибити теорію міжнародної конкуренції та теорії розвитку. Прикладний аспект полягає в удосконаленні вимірювання конкурентоспроможності та більш системного обґрунтування конкурентних політик.

Соціальні умови, якість та ефективне використання людського ресурсу повинні стати ключовою метою економічних і структурних реформ, джерелом стійкої конкурентоздатності.

Підвищення внеску людського ресурсу в досягнення стійкої міжнародної конкурентоспроможності національної економіки України можливо на основі здійснення структурних та регуляторних реформ.

Реформа охорони здоров'я повинна включати запровадження системи загальнодержавного медичного страхування, розвиток можливостей та стимулів якісного надання медичних послуг.

Реформи системи вищої освіти повинні забезпечити її адаптацію до мобільних потреб суспільства та європейських стандартів якості, перетворення наукових досліджень в основну складову діяльності університетів, інтернаціоналізації вищої освіти, міжнародної мобільності студентів і викладачів. Реформи професійної по ціложиттєвої освіти повинні забезпечити оволодіння сучасними технологіями, підготовку працівників високої кваліфікації, стимулів постійного підвищення кваліфікації, доступ до навчання всіх верств населення.

Реформи ринку праці необхідно спрямувати на гарантування першого робочого місця, мобільності праці, стимулів підвищення якості та продуктивності праці, соціальних гарантій працівникам.

Структурні реформи повинні супроводжуватися бюджетною та податковою реформами, зміцненням місцевих бюджетів та суспільного контролю за виконанням бюджетів всіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макроекономіка [Текст]: [підручник] / [В.Д.Базилевич, К.С.Базилевич, Л.О.Баластрик]; за ред. В.Д.Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
2. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2011 рік. [Електронний ресурс]//Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66374> – Назва з екрана.
3. Філюк Г. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації [Текст]: [монографія] /Г.Філюк.- Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2009 – 404 с.
4. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку [Текст]: [монографія]: У 2 т. – Т.1 / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.: За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.

5. Accelerating the transition towards Sustainable Investments [Текст]: – / World Economic Forum. – Geneva, 2011. – 82 p. [сайт]. – Режим доступу: – http://www3.weforum.org/docs/WEF_IV_AcceleratingSustainableInvesting_Report_2011.pdf – Назва з екрана.
6. Berg, A., Ostry J. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? IMF Staff Discussion Note.1108. [Текст]: [Electronic source]- 2011. Washington : International Monetary Fund. – [сайт]. – Режим доступу: -<http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>.
7. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Текст]: [Electronic source] / World Economic forum. – World Economic Forum, Geneva, 2010. – 544 p. [сайт]. – Режим доступу: – http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf – Назва з екрана.
- 8.The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Текст]: / World Economic Forum. – Geneva, 2012. – [сайт]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2012-13.pdf – Назва з екрана.
- 9.Green, A., Preston J., Janmaat G. Education, Equality and Social Cohesion: A Comparative Analysis [Текст]: / A.Green,J. Preston,G.Janmaat. – Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2006. – 211 p.
10. Mebraty D. Sustainability and sustainable development: historical and conceptual review [Текст]. – Environm ent impact assessment review, 1998, № 18, p.493-520.
11. Porter M. The Competitive Advantage of Nations [Текст]: / M.E.Porter – The Free Press. New York, 1990.
- 12.Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J. The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited: Reflections and Overview.[Текст]: [Electronic source]/ J.Stiglitz A/ Sen,J. Fitoussi. – 2009. – [сайт]. – Режим доступу: – <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/overview-eng.pdf>.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.13.

Шевченко И.В., соиск.

ГВУЗ "Киевский национальный экономический университет им.В.Гетьмана", Киев

СОЦИАЛЬНЫЕ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ УСТОЙЧИВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Обобщены теоретические подходы к анализу содержания и факторов устойчивой международной конкурентоспособности. Раскрыто социальные и человеческие факторы устойчивой конкурентоспособности в современных условиях. Определена роль человеческого ресурса для устойчивой международной конкурентоспособности.

Ключевые слова: международная конкурентоспособность, устойчивая конкурентоспособность, социальные факторы, человеческий ресурс, индексы конкурентоспособности.

Shevchenko I.V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

SOCIAL AND HUMAN COMPONENTS OF STEADY COMPETITIVENESS

The paper considers theoretical approaches to analysis of content and factors of sustainable international competitiveness. The study explores human and social factors of sustainable competitiveness in modern conditions. A role of human resource for international sustainable competitiveness is specified.

Keywords: international competitiveness, sustainable competitiveness, human resource, social factors, indexes of competitiveness.